

XVIII–XIX ASRLARDA BUYUK BRITANIYANING YUKSALISHI VA MANG'ITLAR DAVRIDA ILM-FAN HAMDA MADANIYAT RIVOJINING QIYOSIY TAHLILI.

Jo'rayeva Ibodat Ixtiyorovna¹, Olimjonova Xurshida Sanjar qizi², Suyunova Sevara Sobir qizi³, Murodulayeva Xulkar Mutal qizi⁴, Jasurbekova O'g'iltosh Jasurbek qizi⁵, Baxtiyorova Sevara Ilhom qizi⁶

Toshkent shahar, Chilonzor tumani, 101-maktab, 9-“I” sinf

Annotatsiya: Ushbu maqolada XVIII–XIX asrlarda Buyuk Britaniyaning siyosiy va iqtisodiy yuksalishi hamda O'zbekiston tarixida Mang'itlar sulolasi davrida ilm-fan va madaniyat rivoji qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda har ikkala hududda tarixiy jarayonlar bir vaqt oralig'ida kechganligi asoslab beriladi. Ilm-fan va madaniyatning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni ochib beriladi. Maqola qiyosiy yondashuv asosida yozilgan bo'lib, tarix fanini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Buyuk Britaniya, sanoat inqilobi, Mang'itlar sulolasi, Buxoro amirligi, ilm-fan, madaniyat, XVIII–XIX asrlar, qiyosiy tahlil

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный анализ политического и экономического подъема Великобритании в XVIII–XIX веках и развития науки и культуры в истории Узбекистана в период правления династии Мангытов. В исследовании обосновывается, что исторические процессы в обоих регионах происходили одновременно. Рассматривается роль науки и культуры в развитии общества. Статья написана с использованием сравнительного подхода и способствует более глубокому пониманию исторической науки.

Ключевые слова: Великобритания, промышленная революция, династия Мангытов, Бухарское эмиратство, наука, культура, XVIII–XIX века, сравнительный анализ

Abstract: This article presents a comparative analysis of the political and economic rise of Great Britain in the 18th–19th centuries and the development of science and culture in the history of Uzbekistan during the Mangit dynasty. The study demonstrates that historical processes in both regions occurred simultaneously. The role of science and culture in societal

development is examined. The article is written using a comparative approach and contributes to a deeper understanding of historical studies.

Keywords: *Great Britain, Industrial Revolution, Mangit dynasty, Bukhara Emirate, science, culture, 18th–19th centuries, comparative analysis*

KIRISH

XVIII–XIX asrlar jahon tarixida tub o'zgarishlar davri sifatida muhim ahamiyatga ega. Bu davrda Yevropada ilm-fan va sanoat tez sur'atlarda rivojlanib, ayrim davlatlar jahon miqyosida yetakchi kuchga aylandi. Shu bilan birga, Markaziy Osiyo hududida ham siyosiy, ilmiy va madaniy jarayonlar davom etib, jamiyat taraqqiyotida muhim rol o'ynadi. Buyuk Britaniyaning yuksalishi va Mang'itlar sulolasi davrida Buxoro amirligida ilm-fan hamda madaniyat rivoji aynan bir tarixiy davrda kechganligi bilan e'tiborga loyiqdir. Mazkur maqolada ushbu ikki hududdagi tarixiy jarayonlar o'zaro qiyoslanib, ularning o'xshash va farqli jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot Buyuk Britaniya va Mang'itlar davridagi ilm-fan va madaniyat rivojining jamiyat hayotiga ta'sirini ochib berishga qaratilgan.

XVIII asrga kelib Buyuk Britaniya Yevropaning eng qudratli davlatlaridan biriga aylandi. Parlament tizimi, barqaror siyosiy muhit va mustahkam moliyaviy tizim mamlakat taraqqiyotiga zamin yaratdi. XVII—XVIII-asrlarda Birlashgan Qirollik Hindiston, Shimoliy Amerikada yangi yerlar zabt etdi. Fransiyadan Kanadani tortib oldi. Shimoliy Amerikadagi mustaqillik uchun bo'lgan urush (1775—1783) natijasida Shimoliy Amerika mustamlakalari mustaqillikka erishdi va mustaqil AQSH davlati tashkil topdi. XVIII-asr oxiri – XIX-asr boshlarida Birlashgan Qirollik inqilobga qarshi koalitsiyaning, keyinchalik Napoleon Fransiyasiga qarshi ittifoqning asosiy tashkilotchisi bo'ldi. Fransiyaning mag'lubiyatidan Birlashgan Qirollik burjuaziyasi o'z savdo-sanoati va mustamlakachilik hukmronligini mustahkamlashda foydalandi. Vena kongressi (1814—15) qarorlariga muvofiq, Malta, Seylon orollari, Janubiy Afrikadagi Kap mustamlakasi va boshqa hududlar Birlashgan Qirollikga o'tdi. Mustamlaka xalqlarini talash hamda dehqonlarni yer mulkidan mahrum qilish evaziga sarmoya jamg'arilib, sanoatda to'ntarish yasashga zamin tayyorlandi. Dengiz floti va tashqi savdoning rivoji Buyuk Britaniyani jahon bozorida yetakchi kuchga aylantirdi. Hindiston va Karib dengizi koloniyalari orqali Britaniya qimmatbaho tovarlar (choy, ipak, shakar) import qilgan. Iqtisodiy yuksalish ishchi sinf va sanoat ishlab chiqarishini oshirishga xizmat qilgan Sanoat inqilobi XVIII asr oxiri — XIX asr boshlarida boshlangan. Bug' dvigateli, fabrikalar, texnik ixtirolar ishlab chiqarish hajmini oshirdi. Ilm-fan bevosita amaliyotga xizmat qila boshladi. Ta'lim muassasalari va ilmiy jamiyatlar faoliyati kengaydi.

James Watt bug‘ dvigatelini takomillashtirdi, bu fabrikalarning ishlab chiqarish hajmini oshirdi. XVIII asr ikkinchi yarmida Ashtarxoniyalar davlatining tanazzuli hamda Buxoro amirligining tashkil topishi davridagi ijtimoiy, siyosiy shart-sharoitlar, amirlikning shakllanish va rivojlanish bosqichlari, markaziy va mahalliy boshqaruvning huquqiy asoslari, shuningdek, davlatda boshqaruvi tizimida amalga oshirilgan ichki va tashqi siyosiy, diplomatik munosabatlarning o‘ziga xos xususiyati, sud tizimi, sudlov va qozilik faoliyatlari shuningdek, Buxoro amirligi huquqiy tizimi bilan bog‘liq bo‘lgan masalalarni tahlil qilish, amirlikda davlatchilik boshqaruv tizimining shakllanishi hamda rivojlanishini muayyan bosqichlarga ajratib o‘rganish maqsadga muvofiq bo‘lib, bunda mang‘itlar sulolasining dastlabki vakillari tomonidan amalga oshirilgan islohotlar o‘z navbatida, mamlakatni birlashtirish, aholi turmush tarzini birmuncha o‘zgartirishga muayyan darajada ijobiy ahamiyat kasb etganligini ko‘rish mumkin. Mang‘itlar sulolasi XVIII asr oxirida Buxoro amirligida hokimiyatni mustahkamladi. Siyosiy boshqaruv diniy va an‘anaviy qadriyatlarga asoslangan edi. Bu holat jamiyat rivojiga o‘ziga xos yo‘nalish berdi. Amir Haydar boshqaruvi davrida mahalliy hokimliklar va mahalliy sudlar jamiyatda tartibni saqlashga xizmat qilgan. Siyosiy barqarorlik ilm-fan va madaniyatning rivojlanishiga imkon yaratdi. Madrasalar ilm-fan va ta‘limning markazi bo‘lib, fiqh, tarix, adabiyot, falsafa va matematika o‘qitilgan. Ilm-fan diniy-ma‘rifiy yo‘nalishda rivojlandi, olimlar va ulamolar jamiyatda hurmatga ega bo‘lgan. Ulug‘ olimlar Buxoroda madrasalarda ta‘lim berib, amir bilan maslahatlashgan va jamiyat hayotini tartibga solishga hissa qo‘shgan. Mang‘itlar davrida me‘morchilik, xattotlik va hunarmandchilik rivojlandi. Madaniyat milliy o‘zlikni saqlash vositasi bo‘lib xizmat qildi. Adabiyot va og‘zaki ijod jamiyat ma‘naviyatini boyitdi. Buxoro minoralari, karvon saroylari, hunarmandchilik mahsulotlari, milliy adabiyot va she‘riyat. Tarixiy manbalarga ko‘ra, Buyuk Britaniyada sanoat inqilobi XVIII–XIX asrlarda, Mang‘itlar sulolasi esa aynan shu davrda hukmronlik qilgan. Demak, har ikkala hududdagi jarayonlar **bir vaqt oralig‘ida** yuz bergan.

XULOSA

O‘rganilgan tarixiy jarayonlar shuni ko‘rsatadiki, Buyuk Britaniyaning yuksalishi va Mang‘itlar sulolasi davrida ilm-fan hamda madaniyat rivoji bir asr doirasida kechgan bo‘lsa-da, ularning yo‘nalishi turlicha bo‘lgan. Buyuk Britaniyada ilm-fan va texnika iqtisodiy va sanoat taraqqiyotining asosiy omiliga aylangan bo‘lsa, Mang‘itlar davrida ilm-fan va madaniyat asosan ma‘naviy hayotni rivojlantirish va milliy an‘analarni saqlashga xizmat qilgan. Shunga qaramay, har ikkala holatda ham ilm-fan jamiyat rivojining muhim tayanchi bo‘lib, tarixiy taraqqiyotda katta ahamiyat kasb etgan. Ushbu qiyosiy tahlil tarix fanini chuqurroq anglashga hamda turli hududlarda rivojlanish yo‘llarining xilma-xilligini tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Jahon tarixi. 9-sinf darsligi
2. O'zbekiston tarixi. 9-sinf darsligi
3. Islomov B. *Buxoro amirligi tarixi*
4. Hobsbawm E. *The Age of Revolution*
5. Rajabov, O. (2021). "Тарихи Муллозода" асари–Бухоро муқаддас кадамжолари ва зиёратгоҳлари тарихи бўйича муҳим манба. Центр научных публикаций (buxdu.uz), 8(8).
6. wikipedia.org.uz